

Albulenë HALILI

Kërkesa *Kosova Republikë!* në kontekst të marrëdhënieve ndërkombëtare në vitin '81

Ky punim trajton në veçanti kërkesën *Kosova Republikë!* si një nga *Tezat rreth frontit për Republikën e Kosovës*¹ në kontekstin e kohës, rrethanave dhe marrëdhënieve ndërkombëtare në fillimvitet e tetëdhjeta.

Artikulli është shkruar në tri nivele analize, edhe atë: studimi mbi tiparet e mjedisit ndërkombëtar e rajonal në fillimvitet e tetëdhjeta, konteksti shtetëror federativ jugosllav e zhvillimet e brendshme dhe së fundmi trajtimi i kërkesës *Kosova Republikë!* në demonstratat popullore të vitit 1981 dhe në *Tezat rreth frontit...*

Gjatë studimit merr një përgjigje afirmative teza bosht e këtij studimi, se shtrimi i kërkesës për republikë me status të barabartë me republikat e tjera jugosllave, për kontekstin kohor dhe rrethanat politike të brendshme e ndërkombëtare, ishte një kërkesë e drejtë dhe në pajtueshmëri të plotë me zhvillimet ndërkombëtare, parimet e Kartës së Kombeve të Bashkuara dhe Aktin Final të

¹“Tezat rreth Frontit Popullor për Republikën e Kosovës” në: Faridin Tafallari “Terror, dhimbje, qëndresë: kujtime, dokumentacion, korrespondence”, Tiranë: Eurorilindja, 1997, f. 208-213.

Konferencës së Helsinkit për pacenueshmërinë e kufijve shtetërorë. Për më tepër ajo dëshmon pjekurinë politike dhe vizionare të organizatave të fshehta të lëvizjes çlirimtare në ish-Jugosllavi, të cilat kanë mbajtur llogari edhe për sigurinë dhe ruajtjen e ekuilibrit rajonal e ndërkombëtar.

Historiografia shqiptare ka zbrazëtira të theksuara madje deri në stadet e tjetërsimit dhe mohimit të historisë sonë të njëmendët, veçanërisht kur bëhet fjalë për periudhën pas Luftës së Dytë Botërore dhe zhvillimeve në Kosovë dhe pjesën tjetër jashtë Shqipërisë londineze. Brenda Shqipërisë, kjo histori është shkruar, për shkak të natyrës së sistemit, me ngarkesa ideologjike, por edhe duke ruajtur qëndrimin zyrtar ndaj shqiptarëve jashtë Shqipërisë politike, ndërkaq historia që është shkruar e mësuar nga shqiptarët në ish-Jugosllavi ka qenë një histori që shqiptarët i trajton të ndarë nga trangu amë dhe i bën pjesë konstitutive të nënrenditur të Federatës jugosllave.²

Një faktor tjetër që ka determinuar mungesën e historisë së njëmendët të shqiptarëve në ish-Jugosllavi nga historiografia shqiptare, ka qenë natyra krejtësisht e fshehtë e veprimit të organizatave të shumta çlirimtare, të cilat përmbliidhen me një emër - Lëvizja Popullore e Kosovës apo vetëm Lëvizja, si pararendëse legjitime e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës.

² Shqiptarët në ish-Jugosllavi edhe në Kushtetutë, për dallim nga popujt tjerë të cilët kishin republikat e tyre dhe quheshin kombe, kishin vetëm një krahinë autonome, Kosovën, dhe quheshin me formën deminutive: kombësi. Pjesët e tjera të popullit shqiptar në ish-Jugosllavi, si në Maqedoni, Mal të Zi e Preshevë, me gjithë autoktoninë dhe numrin e konsiderueshëm të tyre, konsideroheshin tërësisht të papërfillshëm.

Andaj, studimi i një teme të këtillë duhet shtruar mbi premisa të caktuara të cilat s'do mend se në periudhën për të cilën po flasim, pra viti i madh i demonstratave, 1981, kanë qenë përcaktuese të vendimeve dhe bëmave të veprimtarëve, opinionit të përgjithshëm dhe rrjedhës së proceseve që do të pasojnë.

Karakteristikat e mjedisit ndërkombëtar e rajonal në fillimvitet e tetëdhjeta

Në nivelin e parë të studimit të kësaj teme, është shumë e rëndësishme të përshkruhet peizazhi ndërkombëtar e rajonal i kohës, për të njohur në hollësi rrethanat dhe zhvillimet e kohës kur shqiptarët në ish-Jugosllavi kërkonin republikën e tyre të barabartë me republikat e tjera.

Veçoria më e theksuar e mjedisit ndërkombëtar të fillimviteve të tetëdhjeta qenë marrëdhëniet e tendosura mes Shteteve të Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimit Sovjetik, sidomos pas ndërhyrjes ushtarake sovjetike në Afganistan në fundvitin e 1979, që në literaturën e marrëdhënieve ndërkombëtare njihet edhe si “Lufta e Ftohtë e Dytë”.³ Pas Aktit Final të Helsinkit që shënonte kulmin e procesit të detantës, marrëdhëniet midis

³Këtë term e pati përdorur për herë të parë kolumnisti i New York Times, Safire, William i cili më 29 dhjetor të 1975, kishte shkruar një kolumnë me titull: “Cold War II”. Më pas studiuesi irlandez i Luftës së Ftohtë, Fred Halliday, e kishte përdorur termin në librin e tij *The Making of the Second Cold War*, Verso, 1986; Michael Cox, ‘From the Truman Doctrine to the Second Superpower Détente: the Rise and Fall of the Cold War’, *Journal of Peace Research*, 27:1, 1990, f. 25-41.

Uashingtonit dhe Moskës kishin eskaluar sërish, duke sjellë rrezikun e serishëm të një lufte të ftohtë të re.

Si rrjedhojë, Shtetet e Bashkuara vendosin të mos vijojnë me shqyrtimet në Kongres lidhur me ratifikimin e Marrëveshjes SALT II të nënshkruar në qershor të 1979, duke ashpërsuar kështu qëndrimin ndaj Bashkimit Sovjetik edhe me ndihmën e aleatëve të tjerë perëndimorë. Në këtë periudhë gravitacioni i zhvillimeve ndërkombëtare ishte përqendruar kryesisht në dy rajone: në Lindjen e Mesme, konkretisht në Gjirin Persik dhe në Evropën Qendrore, gjegjësisht në Poloni dhe vendet përreth, për shkak të përkeqësimit të situatës së saj të brendshme dhe kërcënimit që Bashkimi Sovjetik përbënte për të.

Me ardhjen e Reganit në krye të SHBA-së ndodh një ndryshim i thellë në doktrinën amerikane të Luftës së Ftohtë. Me Doktrinën Regan, e cila ishte një doktrinë ofensive, politika e jashtme amerikane kishte braktisur Doktrinën e Përmbajtjes, të skicuar nga Xhorxh Kenan në kohën e presidentit Truman, duke huazuar elemente të doktrinës së zmbrapsjes (Roll-back) të promovuar nga Dall. Studiuesi shqiptar, Bashkurti, shkruan se për realizimin e doktrinës së tij, Regani përdori katër komponentë shumë të rëndësishëm: negociatat në nivelet më të larta politike me udhëheqjen sovjetike, vlerat e demokracisë amerikane, veprimet konkrete në terrenin ndërkombëtar si dhe fuqizimin ushtarak dhe përmirësimin strategjik amerikan e euroatlantik.⁴

Në kontekstin rajonal, Ballkani gjithmonë ka qenë një zonë shumë e rëndësishme gjeostrategjike, e karakterizuar me një

⁴Lisen Bashkurti, *Diplomacia e vetizolimit: Rasti i Shqipërisë, 1961-1989*, Tiranë, 2004, f. 506.

diversitet të theksuar të orientimit gjeopolitik. Kjo gjeopolitikë ka çuar në fragmentarizimin e këtij gadishulli të rëndësishëm për Evropën. Pozicioni i shteteve u determinua nga dy blloqet e kundërta. Prandaj, struktura gjeopolitike e këtij rajoni gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë kushtëzohet nga formula 2+2+2.⁵ Greqia e Turqia ishin anëtarësuar në Aleancën Veri-Atlantike që në vitin 1952, Rumania e Bullgaria bënë pjesë në Paktin e Varshavës, ndërsa Jugosllavia e Shqipëria në atë kohë mbetën jashtë dy blloqeve.

Analiza e mjedisit ndërkombëtar e rajonal në këtë studim na ndihmon të sjellim përfundimin se duke marrë për bazë konfiguracionin gjeopolitik të vendosur mbi parimin e ekuilibrit të forcave qoftë në nivelin ndërkombëtar apo atë rajonal, kërkesa për Republikën e Kosovës në kuadër të Jugosllavisë ishte një referencë më e qëndrueshme krahasuar me të gjitha alternativat e tjera.

Jugosllavia në arenën ndërkombëtare

Analiza nga mjedisi ndërkombëtar e rajonal zbret pastaj për të studiuar imazhin e Jugosllavisë në arenën ndërkombëtare dhe gjendjes së brendshme reale, e cila doli në pah pas vdekjes së Titos në vitin 1980.

Studimet e fundit, me theks të veçantë ato të huajat, mbi Jugosllavinë si shtet, po bëhen gjithnjë e më objektive dhe më të fokusuara tek studimi i regjimit jugosllav si të tillë, duke u ikur

⁵Lisen Bashkurti, *Mbi të drejtën ndërkombëtare dhe organizatat ndërkombëtare*, Tiranë: 2006, f. 168.

paradigmave konvencionale të luftës, nacionalizmit, çështjeve sociologjike e kështu me radhë.

Në një studim të botuar rishtas, studiuesi italian, Costamagna, e quan regjimin e Titos një regjim autoritar dhe joliberal. Duke vazhduar, “Në dukje i hapur dhe i butë krahasuar me Bllokun Lindor, ky regjim ishte megjithatë një formë diktature që kufizonte liritë individuale”.⁶

Vdekja e Titos kishte nxjerrë në pah para botës kohezionin e rrejshëm mes popujve të federatës, realitetet e shtypura me dhunë, mungesën e çështjeve jetike të shqiptarëve, atë të lirisë dhe barazisë me popujt e tjerë. Në kohën kur për të gjitha republikat mund të jetësonin të drejtën e vetëvendosje deri në shkëputje, e sanksionuar me Kushtetutën e vitit 1974, Kosova, e cila kishte statusin e një krahine autonome, mbetej edhe më tej një njësi federative, jo vetëm pa të drejtë vetëvendosjeje e shkëputjeje, por madje pjesë përbërëse e Serbisë.

Kërkesa Kosova Republikë!

Tezat rreth frontit popullor për Republikën e Kosovës përbënin themelin teorik të organizatave të fshehta çlirimtare shqiptare që vepruan nga viti thelbësor 1981 e që më vonë do të bashkohen nën një emër – Lëvizja Popullore e Kosovës.

Filozofia politike e Lëvizjes Popullore të Kosovës mund të përkufizohet si vijon – çlirimi nga sundimi serb, irredentizmi

⁶Christian Costamagna “Yugoslavia and special war in late socialism: new research perspectives”, në *Serbian Studies Research* Vol. 8 No. 1, Novi Sad: 2017, f. 124-125.

përmes republikanizmit të Kosovës dhe bashkimi i trojeve shqiptare me shtetin amë, Shqipërinë, si qëllim i fundëm.

Në këtë përkufizim katër konceptet, përbëjnë njëkohësisht katër fazat nëpër të cilën parashihej të jetësohej filozofia e Lëvizjes, pra nga çlirimi të republikanizmi dhe nga irredentizmi të bashkimi kombëtar apo krijimi i shtetit-komb.

Konceptualizimi i çlirimit rri i dyzuar midis individit dhe kolektives dhe pandashëm me përkufizimin e lirisë si një premisë universale, nga njëra anë dhe shtypjes nga tjetri, si mohim i kësaj lirie, nga ana tjetër. Filozofia e çlirimit mbështetet mbi të drejtën natyrore të individit dhe grupit të cilit ai i përket, për të qenë i lirë nga çdo zgjedhë. Premisa e parë e Lëvizjes ishte pra çlirimi i tokave shqiptare nga pushtimi dhe sundimi serb.

Republikanizmi, e cila përbën ideologjinë politike të përqendruar në shtetësinë në një shtet të organizuar si republikë, u përdor nga përfaqësuesit e Lëvizjes si urë kaluese drejt qëllimit përfundimtar e jo si qëllim në vetvete.

Irredentizmi, një fjalë e përdorur shpesh në mënyrë pezhorative kundër nesh nga regjimi jugosllav, përfaqëson pikërisht *modus vivendi* të lëvizjes sonë çlirimtare. Koncepti i irredentizmit përshkruan lëvizjen politike dhe ideologjike që synon bashkimin e kombit duke rikthyer popullsitë dhe territoret e humbura. Irredentistët synojnë të çlirojnë zonat e kontrollit të huaj, të cilat i përkasin atdheut për shkak të lidhjeve territoriale, etnike e gjuhësore, për arsye gjeografike ose historike, si dhe për shkak të një zotërimi të mëparshëm.

Koncepti i bashkimit të trojeve dhe popullit shqiptar në një shtet si qëllimi final i Lëvizjes ka përfaqësuar nevojën e jetësimit të

filozofisë politike të Rilindjes Kombëtare dhe realizimin e procesit historik të krijimit të shtetit-komb shqiptar në Ballkan. Ky qëllim i papërmbyshur mbeti filozofia politike e Lëvizjes gjatë gjithë kohës së veprimit të Lëvizjes Popullore të Kosovës dhe vazhdimi i saj përmes Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, i mishëruar përmes betimit të ushtarit/ushtares, apo qëllimit të madh për të cilin ai/ajo do të sakrifikonte gjënë më të shtrenjtë e më të shenjtë të njeriut, vetë jetën.⁷

Kërkesa Kosova Republikë! në kontekstin e kohës, rrethanave dhe marrëdhënieve ndërkombëtare, përbën dhe objektin e kësaj trajtese, ku edhe vërtetohet teza bosht e këtij studimi se një kërkesë e tillë ishte një kërkesë e drejtë dhe në pajtueshmëri të plotë edhe me zhvillimet ndërkombëtare, edhe me parimet e Kartës së Kombeve të Bashkuara dhe Aktin përfundimtar të Konferencës së Helsinkit për pacenueshmërinë e kufijve shtetërorë, që është pjesë e shportës së parë.

Këtë e thotë edhe vetë ambasadori britanik në Jugosllavi, Bolland, në një shkresë konfidenciale të vitit 1981: “Duke u nisur nga çdo kriter logjik, Kosova brenda kufijve të saj aktualë, duhet të ketë status të barabartë në Jugosllavi me republikat e Malit të Zi, Sllovenisë dhe Maqedonisë, meqenëse popullsia e saj është po aq e madhe dhe etnikisht homogjene sa ç’është secila prej tyre. Por

⁷ Betimi para varrit të luftëtarit të UÇK-së, Luan Hardinaj-t, i vrarë më 6 maj 1997 në kufirin që dhunshëm ndan kombin shqiptar. Botuar në “Zëri i Kosovës”, organ i LPK-së, më 8 janar 1998. Autor: Kolonel Kushtrim Dibra (Refik Kucaj, kolonel dhe doktor i shkencave të historisë)

udhëheqja jugosllave ka refuzuar me vendosmëri që t'i hapte rrugë një logjike të tillë për arsye të brendshme dhe të sigurisë”.⁸

Demonstratat e vitit 1981, ku në mënyrë të veçantë u kërkuar që Kosova që kishte statusin e Krahinës Autonome, t'i jepej statusi i Republikës brenda Federatës Jugosllave, patën një rezultat të madh në sensibilizimin e çështjes së Kosovës dhe shqiptarëve që jetonin në ish-Jugosllavi në arenën ndërkombëtare. Jetësimi i “Kërkesës për Republikën e Kosovës në Kuadër të Jugosllavisë” e cila u elaborua edhe formalisht në *Tezat rreth Frontit Popullor për Republikën e Kosovës*, do të shpinte te çlirimi i popullit shqiptar në Jugosllavi dhe ndërrimi i konceptit të deriatëhershëm për popullin shqiptar në Kosovë dhe atij në ish-Jugosllavi nga *kombësi* në *popull* dhe *komb*, siç në të vërtetë ai ishte.

Është e rëndësishme në këtë kontekst kohor të theksohet se për drejtuesit e lëvizjes së fshehtë çlirimtare, Kosova nuk ishte një rajon gjeografik, por një historik. Ndaj dhe çështja e Kosovës nuk ishte çështje vetëm e popullit shqiptar në Kosovë. Ajo, siç edhe nënkuptohet nga *Tezat rreth frontit popullor për Republikën e Kosovës*, ishte çështje e popullit shqiptar në Jugosllavi. Pra, kërkesa *Kosova Republikë!* përbënte vizionin për një republikë që do të përbëhej nga të gjithë shqiptarët që jetonin në ish-Jugosllavi, e jo vetëm nga shqiptarët e Kosovës.

⁸ Dokumenti: TNA, File ENU 015/3, FCO 28/4645, 1981, Rt. Hon Lord Carrington KCMG MC27, Ambasada britanike, Zyra e Jashtme dhe e Komonuelthit, Beograd, Londër SW1, 24 prill 1981, në Sabit Sylja dhe Hamit Kaba “1981 - Demonstratat e Kosovës në Arkivin Kombëtar të Londrës”, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2017.

Vizioni i tyre, pra ka qenë një vizion largpamës e njëkohësisht racional, i cili në të njëjtën kohë dëshmon se lëvizjet e fshehta çlirimtare nuk i kanë ikur kurrë qëllimit përfundimtar të zgjidhjes së çështjes shqiptare përmes bashkimit të trojeve shqiptare në një shtet të vetëm.

Përkundër shumë studiuesve të cilët mendojnë se “mendimi politik shqiptar i Lëvizjes ka qenë i influencuar nga ndarja e botës në blloqe, interpretimi është bërë në mënyrë të njëanshme apo se ai ka pasur ngarkesa të konsiderueshme ideologjike”,⁹ vetë *Kërkesa Kosova Republikë!* dëshmon të kundërtën.

I gjithë debati mbi përkatësinë ideologjike të kësaj lëvizjeje është një debat më tepër i stisur se sa i shpjegueshëm shkencërisht. Në fund të fundit ideologjia është tërësi idesh e besimesh që synon ta ndryshojë botën, ndërkaq filozofia që të kërkojë të vërtetën. Përkatësia ideologjike e majtë me të cilën identifikohet lëvizja, ka qenë një zgjedhje utilitariste për kohën dhe rrethanat. Sistemi brenda të cilit ka vepruar lëvizja dhe sistemi i shtetit amë ka funksionuar me atë ideologji. Çdo identifikim me ideologji tjetër do të ketë pasur një rrjedhojë krejtësisht të pasuksesshme e të pashpresë.

Ngarkesat ideologjike të cilat kanë shoqëruar emërtimet e grupeve, fjalorin dhe konceptet e përdorura tregojnë pjekuri dhe njohje të thellë të mjedisit ndërkombëtar, rajonal dhe rrethanave të kohës nga ana e drejtuesve të lëvizjeve të fshehta me filozofi çlirimtare. Kjo mënyrë mendimi e veprimi ka mundësuar mbijetesën dhe suksesin e kësaj lëvizjeje në kuadër të një regjimi dyfish diktatorial kundrejt shqiptarëve. Si e majta, ashtu dhe e

⁹Ukshin Hoti, “Filozofia politike e çështjes shqiptare”, Tiranë 1995, f. 131.

djathta, në hapësirën shqiptare në ish-Jugosllavi, nuk kishin për bazë trashëgiminë e të majtës apo të djathtës të pas Luftës së Dytë Botërore. Ato, që të dyja, në hapësirën shqiptare, më së shumti kishin trashëguar elemente nga tradita dhe udhërrëfyesja kryesore, që ishte Rilindja Kombëtare.¹⁰ Andaj shumë herë, me të drejtë, Lëvizja për Republikën e Kosovës konsiderohet si Rilindja e dytë Kombëtare.¹¹

Andaj edhe përfundimet nga trajtimi shkencor i kërkesës “Kosova Republikë!” në kontekst të marrëdhënieve ndërkombëtare, vjen natyrshëm në formën e një silogjizme, se shtrimi i kërkesës për republikë me status të barabartë me republikat e tjera jugosllave, për kontekstin kohor dhe rrethanat politike të brendshme e ndërkombëtare, dëshmon pjekurinë politike dhe vizionare të lëvizjes së fshehtë çlirimtare e cila ka mbajtur llogari edhe për sigurinë dhe ruajtjen e ekuilibrit rajonal.

Një republikë e barabartë do të ishte një faktor stabiliteti e sigurie për tërë Ballkanin e trazuar të asaj kohe. Ndërkaq në të njëjtën kohë, një status republike për Kosovën, përveç se shpinte te çlirimi i popullit shqiptar në Jugosllavi dhe ndërrimi i konceptit të deriatëhershëm për popullin shqiptar nga *kombësi* në *popull*, siguronte të drejtën kushtetuese për vetëvendosje deri në shkëputje.

